

KNJIGA

feljton

ILUSTRACIJA: VASLOVNICA/KNJIGE 'HANNAH ARENDT & MARTIN HEIDEGGER: SCRIBORI 1924-1975'

Iz knjige francuskih autora Aude Lancelin i Marie Lemonnier 'Filozofi i ljubav: Ljubav od Sokrata do Simone de Beauvoir' Nacional donosi ljubavnu priču čiji su protagonisti čuveni filozofi Hannah Arendt i Martin Heidegger, koja i danas ne prestaje intrigirati

Nemoguća

**LJUBAV DVOJE
FILOZOFA**

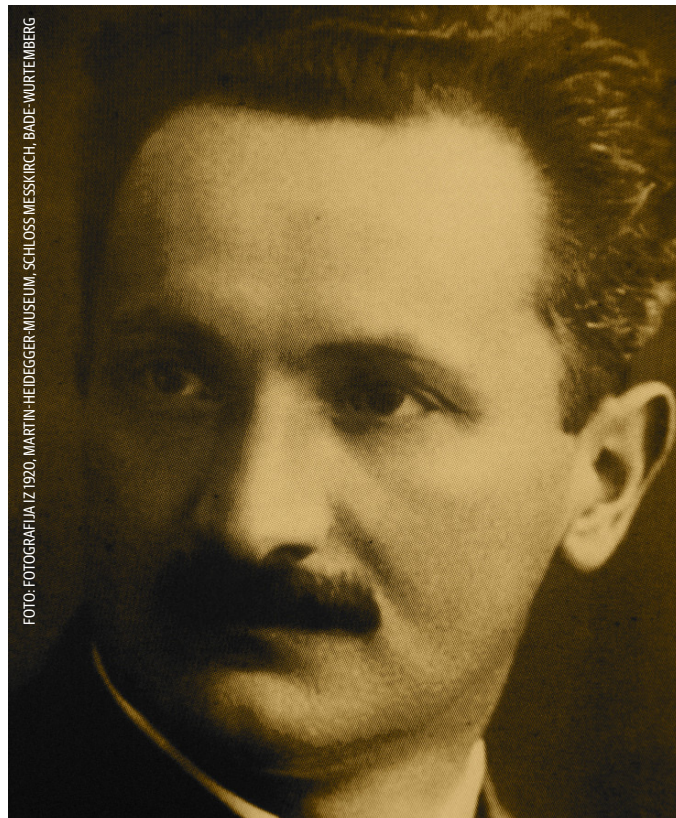
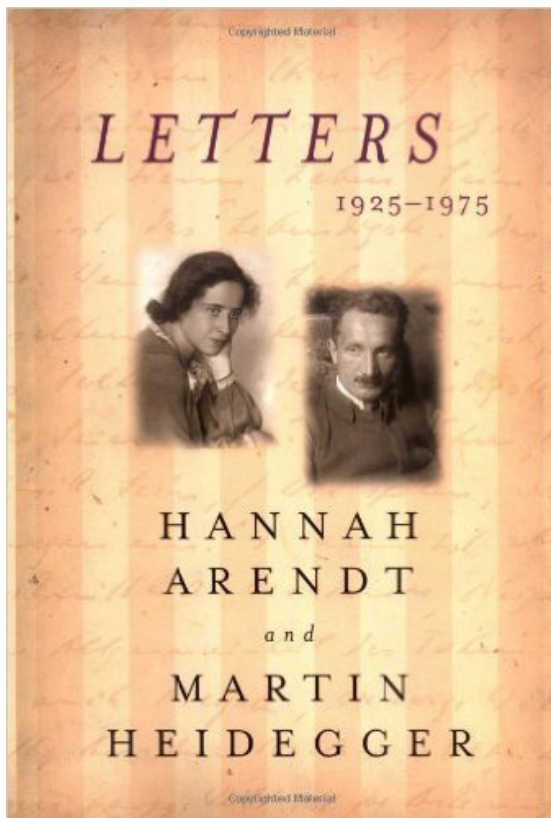


FOTO: FOTOGRAFIJA IZ 1920, MARTIN HEIDEGGER-MUSEUM, SCHLOSS MESSKIRCH, RADE-WURTEMBERG

DOK JE RADIO na svojem glavnom djelu 'Bitak i vrijeme' objavljenom 1927., Heidegger je bio u intenzivnoj ljubavnoj vezi s Hannom Arendt koja je tada bila njegova studentica u Marburgu, a to je razdoblje on sam nazvao najstimulativnijim u životu

U VRIJEME razmjene pisama, početkom 1925., Martin i Hannah tek su kratko ljubavnici. Situacija je očito složena i bolna. Svoju vezu proživljavaju u tajnosti. On je sedamnaest godina stariji od nje, oženjen je i već ima dvoje djece. Ona je tek osamnaestogodišnja studentica

Martin Heidegger nije mislilac ljubavi. Stoga je Karl Jaspers svojevremeno i mogao napisati da je njegova filozofija "bez ljubavi pa stoga nije ni vrijedna ljubavi u pogledu stila". Odmah se može reći da to znači loš početak za ono čime se ovdje bavimo. Ta se očita šutnja čini to problematičnijom što je, tijekom godina kada je radio na svojem glavnom djelu Bitak i vrijeme, objavljenom 1927., Heidegger bio u intenzivnoj ljubavnoj vezi s Hannom Arendt, koja je tada bila njegova studentica u Marburgu. I sam će, javno evocirajući to razdoblje, reći da mu je to vrijeme bilo "najstimulativnije" u životu. A za Arendt je priznao da je bila inspiratorica njegova rada, poticaj njegova "strastvenog razmišljanja". Današnja ustrajna fascinacija vezom između "apatridne Židovke" i "švarcvaldske ptice" koja se, unatoč Heideggerovoj nacističkoj kompromitiranosti, razvila u prijateljski odnos, ne može tu a priori ništa promijeniti. Očigledno nitko neće, u svjetlu ove pripovijesti, koliko god ona, uostalom, možda bila i mitificirana, mislioca nove ontologije pretvoriti u filozofa ljubavnoga osjećaja koji bi mogao stajati uz bok Platonu ili Rousseauu.

No, da bismo s time bili načisto, otvorimo Bitak i vrijeme. Bitak, tubitak, vrijeme, smrt. Nema ljubavi. Ili ipak da, kratak spomen, jedan jedini, i to u bilješci na dnu stranice. Nalazi se u 29. paragrafu i ne sadrži nijednu autorovu riječ, nego dva citata. Evo ih. Prvi je Pascalov:

"A odatle dolazi da, umjesto da se govoreći o ljudskim stvarima kaže kako ih treba poznavati kako bi ih se voljelo, što je postalo poslovicom, sveci naprotiv, govoreći o božanskim stvarima, kažu da ih treba voljeti kako bi ih se upoznalo te da se do istine dolazi kroz ljubav prema bližnjemu, što su pretvorili u jednu od svojih najkorisnijih sentencija." Drugi je

Iako nema sumnje da ju je Heidegger volio i da joj je, potičući je na to da bude slobodna, pomogao da se afirmira, tvrdoglavo je odbijao zbog Hanne Arendt promijeniti tijekom svojega života

uzet od sv. Augustina: "Ne ulazi se u istinu osim kroz ljubav." Dobro, to je već neki početak. Barem dvije rečenice ukazuju na ontološko prvenstvo ljubavi kao pristupa istini. Proširimo područje promatranja. Uzmemo li u obzir sva djela Heideggerova i Arendtina, kao i nedavna izdanja njihove korespondencije, njihovih pisama i onih koja su razmjenjivali svatko sa svojim bračnim drugom, u konačnici na svjetlo dana izlazi cijeli jedan eminentno dragocjen korpus tekstova. Tako da bismo se gotovo usudili ustvrditi kako ljubav u misli svakoga od njih zauzima središnje mjesto. Pođimo redom.

Ljubavni tubitak

Vratimo se na citate što ih nalazimo u knjizi koja je stubo kom promijenila cijelu filozofiju 20. stoljeća. Posljednja predavanja iz ljetnog semestra 1928. u Marburgu također govore o tome. Heidegger u njima razvija razmišljanja što ih je razmjenjivao s Maxom Schelerom za kojega ljubav i mržnja već jesu u temeljima spoznaje. I on se poziva na Pascala i Augustina kako bi potkrijepio svoje tvrdnje. U Ordo Amoris Scheler piše: "Čovjek je, prije nego što postane biće koje misli i biće koje hoće, biće koje voli." Nastavimo. U želji da nadiđe pojam intencionalnosti što ga je razvio njegov učitelj Husserl, pojam koji odnos subjekta prema objektu opisuje kao spoznajni odnos, Heidegger kao središnju tezu postavlja da je Dasein, "tubitak" ili način bića da postoji, "biti-u-svijetu". Odnosno, da izvorno i strukturno u sebi nosi sposobnost transcencije koja ga stavlja u odnos prema stvarima i drugima. Onkraj svake spoznaje ili svakoga utvrđivanja subjektivnosti, biće je uvijek već otvoreno prema svijetu.

"Sama se spoznaja unaprijed temelji u biću-koje-već-jest-u-svijetu", kaže Bitak i vrijeme. U kratkom ali briljantnom eseju talijanski filozof Giorgio Agamben tvrdi da, ako se Heidegger i poziva na Augustina i Schelera, to znači da je ljubav za njega doista prvobitniji početak od svake spoznaje. A u određenom

smislu i "središnji problem Bitka i vremena". Sve je to još uvijek pomalo nebulozno, stoga pogledajmo nastavak.

U svojem kolegiju o Nietzscheu iz 1936. Heidegger razrađuje svojevrstu teoriju strasti. Najprije definira strasti, kao i afekte, kao "temeljne načine za čovjeka da iskusi svoje tu, otvorenost i povlačenje od bivanja u kojem jest". Zatim ljubav i mržnju razlikuje kao strasti nasuprot jednostavnim afektima. One su, kaže, uvijek već prisutne u nama i prožimaju "cijelo naše biće na najiskonskiji način". Dokaz je tomu što možemo reći "gajiti mržnju", ali ne i "gajiti bijes". "Mržnja ili ljubav ne samo što dulje traju nego i jedine unose istinsku trajnost i stalnost u naše postojanje." Isključivo strasti "pripada zagrljaj koji daleko seže i koji se otvara". Taj zagrljaj ne samo što nas nosi izvan nas samih, objašnjava Heidegger, nego "okuplja naše biće na vlastitome temelju". Strast otvara biće u tome okupljanju "pa je upravo strast ono kroz što se i u čemu se ustaljujemo u sebi i lucidno postajemo gospodari bivanja oko nas i u nama". U ljubavi i u mržnji, konačno, čovjek prisvaja kontingentnost u koju je inicijalno bačen te se otkriva sam pred sobom. Ove su dvije strasti, dakle, dva osnovna načina na koja čovjek može doživjeti bivanje u samoj njegovoj neprovidnosti.

Godine 1953., Hannah Arendt napisat će pak, unatoč svim razmimoilaženjima u mišljenju između njih dvoje, nešto približno tomu: "Ništa nas sigurnije i neminovnije ne uvodi u srce živoga univerzuma do ljubavi." Ljubav je tako sila koja mogućemu dopušta da bude. A dvije godine prije objavljivanja Bitka i vremena, 13. svibnja 1925., Heidegger piše Arendt: "Znaš li što je najteže od svega, što je ljudskome biću dano da nosi? Za sve ostalo postoje putovi i oblici pomoći, zaštitne ograde na koje se može računati, a biti plijenom ljubavi = biti grubo sveden na svoje 'najčišće' postojanje. Amo znači volo ut sis, mogao je reći sv. Augustin: volim te - želim da budeš ono što jesi." Ovdje je sve ili gotovo sve rečeno. Biti u ljubavi jednostavno znači iskusiti "najčišće" postojanje i udvoje otkriti da "biti grubo sveden" na postojanje isto tako znači htjeti postojanje drugoga. Žarko to željeti. "Takvu kakva cijela jesi i takvu kakva ćeš ostati, eto, takvu te volim", piše Heidegger svojoj studentici.

Ljubavna dužnost

U ljubavi, istodobno dok se otkrivamo samima sebi, nada-je nam se i netko drugi, zajedno sa svojom pričom, svojim mogućnostima, svojim univerzumom. To nam se uvijek nudi okruženo misterijem, onaj drugi uvijek nam je u isti mah i blizak i stran, inače više ne bi bio drugi. Gledamo svojega ljubavnika, osjećamo ga kao nešto očito, gotovo kao produžetak sebe samih, a ipak se pitamo što misli, što osjeća, tko je on u biti. No, kakva god bila ta prisutnost koja ne kaže sve o sebi i zato ostaje stranost drukčija od nas samih, ostaje dar. "U ovoj sudbini povjerenje vam je drugo ljudsko biće." Pa ako prisutnost drugoga iznenada provali u naš život, "nije u našoj moći ni u okviru naših mogućnosti da zaustavimo taj tok".

Martin i Hannah tek su kratko ljubavnici u vrijeme razmjene ovih pisama, početkom 1925. godine. Situacija je očito složena i bolna. Svoju vezu proživljavaju u tajnosti. On je sedamnaest godina stariji od nje, oženjen je i već ima dvoje djece. Ona je tek osamnaestogodišnja studentica. Hannah je s pravom zabrinuta za njihovu budućnost. Za njega je to, međutim, uzaludno propit- kivanje, ljubav im ne ostavlja drugog izbora nego da "se otvorimo jedno drugome i pustimo da bude ono što jest". "Pustiti bitak da bude", tako glasi točna definicija slobode koju Heidegger daje u Pismu o humanizmu. Jedini način da se konačno

Trenuci kada je ona bila 'suverena' silno su nalikovali na 'susrete od pet do sedam', toliko pogodne za njega koliko i razorne za nju. Ona je željela više od toga, da bude 'njegova'

volimo bio bi da svakome od nas dopustimo da slobodno bude vlastiti način bivanja. Odatle i citat iz svetog Augustina koji će cijeloga života pratiti Arendt i nije isključeno da je bio presudan u njezinu izboru teme za doktorski rad pod nazivom "Koncept ljubavi kod Augustina": "Hoću da budeš ono što jesi." Upravo se u toj slobodi ukorjenjuje povjerenje, upravo u njoj leži potvrda ljubavi: "Samo vjera ovakve prirode", dodaje Heidegger, "koja je kao vjera u drugoga zapravo ljubav, istinski uspijeva shvatiti 'ti'." Voljeti tako znači "shvatiti 'ti'", svedeno ga ostavljajući da bude, to jest, bez pokušaja da ga se posjeduje. Budući da je prepušten onome što je izvan nas, ne možemo posve prisvojiti dar koji nam je darovan, već ga samo prihvatiti. "Neka bude ljubav, to je ugodan teret što ga postojanje prima u naslijeđe tako da i ono samo može biti." Ljubav, prema tome, uvjetuje postojanje. Ova filozofija možda nije "vrijedna ljubavi", no ljubav u njoj ipak ima istaknutu ulogu.

Što će reći Arendt u svojem Dnevniku mišljenja?

"Ljubav je na prvome mjestu snaga života; pripadamo među žive zato što smo pod vladavinom te snage. Tko nikada nije doživio utjecaj te snage, ne pripada među žive." Postoji, međutim, "breme", zadaća, odgovornost koja pada na onoga tko prima taj dar i zaista želi živjeti ljubav ne "unakazujući" je. "Dužnost da rastemo prema njezinoj mjeri", kaže Heidegger. Zahvalnost koju obvezno osjećamo prema voljenome, čijim nam se posredstvom ova milost podjeljuje, mora se preobraziti u "odanost prema samome sebi". Staviti se u službu čiste ljubavi znači, prema tome, "čuvati ovaj dar samoga sebe jednako živim kao i prvoga dana". Prvi smisao vjernosti?

Shvaćamo silnu privlačnost i zbunjenost što ih je takvo mišljenje moglo izazvati u tek procaloj djevojci kakva je u tom trenutku bila Hannah Arendt. U Sjenkama, autoportretu stvorenom od tjeskobe što ga je poslala Heideggeru, govori ona o "nepopustljivoj odanosti jedinstvenome biću" kakva se u njoj začela prema njemu. U pitanju je ipak bila nemoguća ljubav. Iako nema sumnje da ju je Heidegger volio i da joj je, potičući je na to da bude slobodna, pomogao da se afirmira, svejedno ostaje činjenica da je tvrdoglavo odbijao zbog nje promijeniti tijek svojega života. Njih su dvoje svakako imali svoj svijet, ali svijet zavijen u prolazne trenutke. Trenuci kada je ona bila "suverena" silno su nalikovali na "susrete od pet do sedam", toliko pogodne za njega koliko i razorne za nju. Ona je željela više od toga, da bude "njegova", da živi uz njega. On je pak priželjkivao da ona bude njegova sebična sreća te da i dalje nadahnjuje njegova teorijska iznašašca.

Ostaviti ženu nije dolazilo u obzir. Stoga je Hannah otišla. A on je, čak i ako jest odbijao tvrdnju da je ona za njega tek "zvijezda padalica", nije zaustavio, ipak nikada ne gubeći nadu da će je ponovno osvojiti.

Godine 1929. u Berlinu Hannah se udala za prijatelja Günthera Sterna kojega je 1925. bila upoznala na Heideggerovu seminaru i u kojega nije bila zaljubljena. Na sam dan vjenčanja napisala je molbu bivšem ljubavniku: "Nemoj me zaboraviti." Ovisnost je još uvijek bila tu i potrajat će sve do konačnog raskida, kada se Heidegger 1933. pridružio nacističkoj stranci. Četiri mjeseca nakon "Rektorskog govora" što ga je održao na Sveučilištu u Freiburgu, Hannah iz Njemačke bježi u Pariz gdje će voditi francuski ogranak cionističke organizacije Aliyah. Ondje 1936. upoznaje onoga koga će nazvati svojom "velikom ljubavlju", Heinricha Blüchera, njemačkoga filozofa u egzilu, bivšega spartakovca koji se uklopio u Komunističku partiju.

S Blucherom će 1941., bježeći pred ratom i s 25 dolara u džepu, Hannah otploviti u SAD, ostavljajući za sobom 'dječji strah' i onog 'lisca' Heideggera koji je u njezinim očima postao 'potencijalni ubojica'

S njime će 1941. godine, bježeći pred ratom i s dvadeset pet dolara u džepu, otploviti u Sjedinjene Države, ostavljajući za sobom "dječji strah" i onoga "lisca" Heideggera koji je u njezinim očima postao "potencijalni ubojica", u društvu studentskih obožavatelja i njegove užasne supruge.

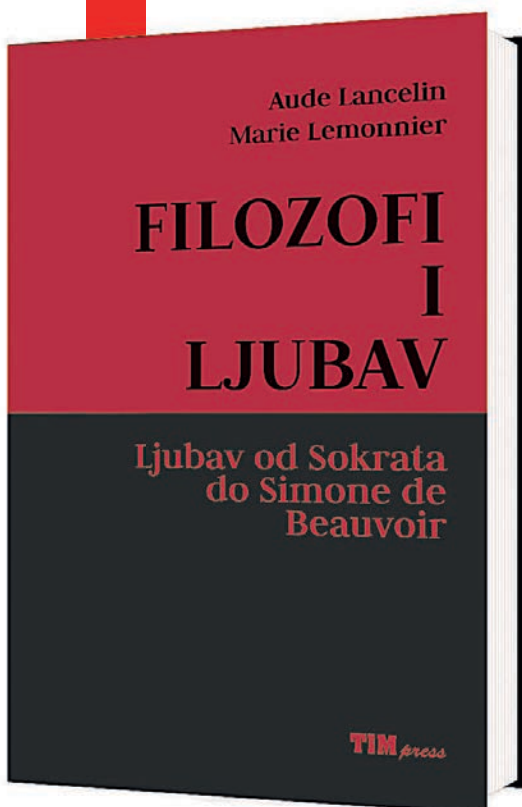
Draga moja dušice

Pomalo kao i Nietzscheova nekorektna sestra, Heideggerova žena kao da je bila osuđena da ostane jedan od onih zlosretnih likova iz sjene čiji slučaj, iako vrlo nezdogan, nije zanemaren. Kao notornoj antisemitkinji, harpiji koja se zubima i noktima borila za interese svojega nestalnog velikog čovjeka i za dvojicu njihovih sinova, malo je nedostajalo da joj se zbog nacionalso-cijalističkih uvjerenja pripiše "velika glupost" koja je njezina supruga navela da na kratko vrijeme postane Führerov rektor Sveučilišta u Freiburgu. Pisma, objavljena godine 2007., koja je autor Bitka i vremena napisao svojoj "dragoj dušici" ipak unose nijanse u ovu pretjerano pojednostavljenu sliku. Vjerovalo se da smo naletjeli na vezu rođenu iz malograđanskoga odricanja i Apfelstrudeln koje je brižljivo pekla vještica iz kolibe u Todtnaubergu, a zapravo otkrivamo vrlo duboku ljubavnu povezanost, onkraj bezbrojnih veza koje će Heidegger održavati i nakon osamdesete. Zasljepljene studentice, govorilo se, ali isto tako i buduće pjesnikinje, princeze ili mondenke, žene koje su tijekom godina bivale sve mlađe, slijedeći klasični put ostarjeloga Don Juana koji se nikako nije uspijevao zasititi mlade puti. Ako je Hannah Arendt i bila "strast njegova života", kao što će ustvrditi prilikom ponovnoga susreta 1949., definitivno nije jedina pala na filozofov šarm i njegov senzualni apetit. Uvijek se, međutim, vraćao Elfridi, svojoj Heri, svomemu uporištu, svojoj "domovini".

Kada su se 1915. upoznali u Freiburgu, ona je studirala političku ekonomiju i odlazila na njegova predavanja iz filozofije, a njemu je tada bilo dvadeset šest. Već je tada, dakle, prema istome scenariju, kao profesor zaveo dvadesetogodišnju djevojku. Martin je, međutim, bio potpuna suprotnost njezinu ženskom idealu, idealu visokog arija plavih očiju. Bio je nešto niži od nje, kovrčave crne kose, zbog čega će svoja pisma često potpisivati s "tvoj dečkić" ili "Maurčić". Ona je bila protestantkinja, potekla iz bogatih krugova. On je bio katolik, crkvenjakov sin iz jednoga badenskoga sela, a dolazio je iz siromašne

seljačke obitelji i iz njemačke zabiti. "Klasičan slučaj veze pukelita", sa žaljenjem će poslije reći Arendt spominjući prokleti par Blücheru, svomemu drugom mužu. Od početka njihova odnosa religija i duhovno uzdizanje krase Heideggerovu želju za Elfridom. Da je ljubav tek "životinjska uspaljenost", piše on, "radije bih danas potonuo u ništavilo". Godine 1918., nakon kratkog izlaska na berlinske ulice u vrijeme kada je u vojsci upravljao aerostatom, opisuje joj i nezamislivu "atmosfera seksualnosti umjetno dotjeranu do takva stupnja vulgarnosti" u Friedrichstrasse, ulici poznatoj po najamljenim kazališnim pljeskačima i lakim damama. Za njega je to simbol dekadencije, iskvarenosti koja je u cijelosti zarazila glavni grad. Nema tu "jednostavne veličine božanskoga", kaže Heidegger. Jesu li to snovi o velikom čišćenju? Na neki način. "Rat za nas još nije bio dovoljno strašan. Ljudi su ovdje izgubili duše", procjenjuje s hladnoćom kakvu će pokazati 30-ih godina, kada će bez riječi dopustiti da njegovi židovski kolege budu udaljeni sa Sveučilišta, počevši od njegova starog učitelja Husserla, osnivača fenomenologije kojemu Heidegger duguje gotovo sve.

Nasuprot sekularnoj degradaciji modernoga svijeta Heidegger tako daje na znanje kako je Elfridu i njega dopala dužnost da stvore uvjete za Božji povratak te da je njih dvoje upravo Bog namijenio jedno drugome. Isto tako želi njihove sinove odgajati "za intelektualnu zajednicu", zajednicu "nevidljive Crkve". "Drhtaji vječnosti", osjećaj "bolnoga poštovanja" naspram "čuda", neodoljiva "velika sreća", "andeoske ruke" njegove "dušice" što prosipaju ruže. Tobožnji mistični uzleti, ako ne i bedastoće, ne nedostaju ispod pera mladoga Švabe. Brak kakav zajedno osmišljavaju trebat će stoga odrađivati kao "autentičnu, ljudsku zadaću", a dom izgraditi kao "gnijezdo u kojem su okupljeni um, čistoća i dobrota". Nadasve će misliocu morati pružiti toplinu "utočišta u kojem ću se moći odmoriti kada se umoran vratim iz daleke zemlje važnih pitanja". Šutnja i majčinska samozatajnost, to su za Heideggera osobine svojstvene "ženskoj prirodi" u kakvoj kani uživati kod supruge. To će, na kraju krajeva, biti život u kojem će znatne žrtve morati podnijeti ona koja će morati prekinuti studij, često sama ostajati kod kuće, a zauzvrat dobiti uvijek sumnjiv naslov "svetice". Ova bračna priča ipak neće imati nikakve veze s onom "glupom malograđanskom ljubavlju" za koju se vjeruje da cvjeta "zahvaljujući zajedničkim doživljajima i zajedničkim predmetima". Živjeti zajedno uz vlastito "ognjište" ili putovati udvoje noseći jednu četkicu za zube nikada kod ljudi nije izazivalo zaljubljenost, misli u grubim crtama Heidegger. Možda se čovjek i osjeća sretno, ali to su samo anegdotalne pričice, vožnja gondolom ili fotografije snimljene za uspomenu kraj Taj Mahala. Dakako, uvijek novi mamci koji zbližuju ljude, ali su daleko od toga da tvore onaj "nadzemaljski dio života" kao što je ljubav kad u taj život provali. Izgledi za ljubavnike, prema njegovu mišljenju, u tome su što "unatoč svemu mogu pronaći jedno drugo u oblicima relativnoga života i na nekoliko trenutaka zadržati". Trenutak tada postaje apsolutno. Vrijeme dobiva punu vrijednost u fazi čekanja i nadanja biću "punom povjerenja u vezu koja će se vratiti" ili u fazu sjećanja "punu zahvalnosti", "gdje se na sigurnome drži ponuđeni dar". Voljeni je daleko, a ja ga još uvijek volim. Voljeni me ostavio, a ja čuvam radost te nekadašnje ljubavi. Voljeti, to je za filozofa primjer djelovanja koje se može iskusiti "u svojoj neprekinutosti". Dakle, ni malograđanska ljubav ni veza zasnovana na "razumu" jer Heidegger oboje odbacuje s užasom, ipak neprestano podliježući povremenim sentimentalnim ženinim ispadima, već "nužna ljubav". Jesu li Martin i Elfride u konačnici



U KNJIZI 'Filozofi i ljubav: Ljubav od Sokrata do Simone de Beauvoir', koju je objavio TIM Press, autori Aude Lancelin i Marie Lemonnier prate živote i idejnu ostavštinu trinaestero filozofa te pokušavaju objasniti njihove često licemjerne i nerazumne postupke

bili švarcvaldski Sartre i Beauvoir? Ima i toga, u tolikoj mjeri kao da relativna iskrenost vlada između ovoga bračnog para. Pravo je iznenađenje uslijedilo 2005. kada se, prilikom objavljivanja njihovih Pisama u Njemačkoj, otkrilo da je Hermann, drugi Heideggerov sin koji je polagao moralno pravo na čitav njegov opus, zapravo biološki sin liječnika Friedela Caesara, Elfridina prijatelja iz djetinjstva. U najmanju ruku sablažnjiva situacija koja kao da nikada nije nimalo umanjila Heideggerovu očinsku nježnost prema dječaku. Valja, uostalom, priznati da je s nevjerojatnom blagošću, ako ne i s istinskom ve- ličinom, prevareni muž odgovorio na ispovijed koju je 1919. primio od žene. Nema potrebe sve to analizirati u detalje, rekao joj je, "da te Friedel voli, to već dugo znam". Heidegger uvjerava Elfridu da bi mu se činilo "sitničavim" ispitivati je i zabranjuje joj da zapadne u patetiku. Radije ju podsjeća na lijepe dane zaručnikoga putovanja provedene 1916. u Reichenauu, prije nego što će je uvjeriti u svoje "sveobuhvatno povjerenje". "Uobičajeno životno udaljšavanje pretvara se tako u apsolutnu bliskost", tvrdi on, a važno je jedino ono: "ti s kojim sam se za vječnost vezao". Na taj način kaže kako s vremenom odabiremo između važnoga i manje važnoga. Konačno, poziva je, "sačuvajmo određeni sjaj svega u našoj vezi". Ostaje ipak činjenica da tvrdi kako baš potpuno ne shvaća "na kojem se izvoru napaja mnogostrukost [njezine] ljubavi", a s mrvicom osvetoljubivosti podsjetit će je na tu pogrešku trideset pet godina poslije kada i sam, po ne zna se koji put, bude uhvaćen u nevjeri.

Teutonski egzistencijalistički par

U doba ove nove bračne svađe, Martin se druži s Marielene Putscher, tridesetpetogodišnjom povjesničarkom umjetnosti koja se isto tako dala uloviti u zamku na jednome od njegovih predavanja u velikoj dvorani. Stranice od 18. travnja 1956. koje spominju tu, za Elfridu izrazito bolnu vezu, podsjećaju na "spozrazum o transparentnosti" što je u istome razdoblju zapečaćen između Sartrea i Dabra. Zar povjerenje ne leži "u spremnosti da se prihvati sve što se može dogoditi i što nikada neće moći raskinuti svojevremeno zapečaćenu sudbinu naše veze"? Ljubav koja se proteže na nekoliko desetljeća odolijevajući kušnji zajedničkoga života ne može se slomiti, uvjerava nas on.

"Povjerenje je snaga da se kaže 'da' onome što je skriveno koprenom i onome što ostavljamo neizrečenim prepuštajući ga njegovoj tajni." U takvoj slobodi "sitnim tajnovitostima" više nema mjesta. To je značilo ono "da" što ga je izrekao u doba kada mu je ona govorila o Hermannovu nezakonitom podrijetlu. Prihvatanje neovisnog unutarnjeg života pod uvjetom uzajamnosti. Kao i obećanje da će pod svaku cijenu sačuvati ono što su zajedno izgradili kako bi se ključni trenutak njihove ljubavi upisao u tijek vremena. Kao i u slučaju ljubavnika iz Flore, ovaj se par artikulira na izuzetno napetom sentimentalnom i seksualnom životu i uvijek nastoji svoj zakon nametnuti satelitima koji presijecaju njegovu putanju. U mnogo navrata Heidegger potiče Elfridu na uspostavljanje svojevrsnoga "izbornog afiniteta" s njegovim ljubavnicama, baš kao što od ljubavnica zahtijeva da poštuju bitnu trajnost njegove supruge. Sama Elfrida redovito je pokušavala kontaktirati s najopasnijim suparnicama. Dakle, kada Hannah Arendt oživljava vezu sa svojim nekadašnjim ljubavnikom, dva- deset godina nakon raskida, taj će se susret dogoditi pod Gospodinim budnim okom.

Heidegger, međutim, itekako dobro zna da u takvu emocionalnom stanju u svakom pogledu "obitava bol". I Simone de Beauvoir će u svojim romanima pokazati dio okrutnosti svojstvene takvoj konstrukciji. Žestoko ljubomorna, Elfrida je

vjerojatno najviše patila. U biti, doživljavala je kao tragediju muževljeve odnose sa svim mladim pustolovkama koje su često imale udjela i u njegovu radu. Jedno od pisama koje mu nikada neće poslati, iz lipnja 1956., pokazuje svu "gorčinu" koju joj je Heidegger ponekad znao prebaciti. "Kod drugih žena tražiš 'domovinu' - jao, Martine - a što se dogodilo sa mnom?" Pa njemu, koji se godinama bavio značenjima u jeziku, postavlja pitanje: "Jesi li jednoga dana razmislio o tome što su bile prazne riječi - šuplje riječi?"

Čovjek se nužno zgrozi zamišljajući Elfridu kako mnogo godina poslije na marginama pisma koje joj je "dragi muž poslao" za rodendan bilježi: "Ulomak iz jednoga Martinova pisma iz 1918., obrasca prema kojemu će pisati sva ljubavna pisma upućena svojim 'draganama'." Tako da slutimo kako se gotovo potajno poveselila srčanom udaru koji je, kada mu je bila osamdeset jedna godina, okončao njegovu ženskarsku karijeru i vratio ga isključivo u njezino carstvo. Heidegger je toga dana imao u Augsburgu "sastanak s nekom ženom". Tako ona bilježi na poledini njegova posljednjeg pisma, prije nego što će dodati: "Križa koja ga je tamo sraznila sa zemljom konačno je sve razjasnila - više se nikada nismo razdvajali." U isti mah smiješna i užasna, ova napomena nije zbog toga ništa manje pravi pravcati dokaz ljubavi. Svojoj unuci, koja će među pismima odabrati ona koja će se objaviti, Elfrida će povjeriti da su joj te posljednje godine provedene s njime bile najljepše u životu. Među njima dvoma doista je bila posrijedi ljubav, čak "nepopustljiva ljubav", ljubav u kojoj se čovjek za sebe rađa u neposrednoj blizini drugoga, ljubav koja vas čvrsto vezuje uza svijet, istovremeno vam ga otkrivajući. Razdvojenost koja se provlačila kroz njihovo "uzajamno pripadanje" vjerojatno je dijelom ovisila i o zbrici karakterističnoj za lude godine u kojima su živjeli i u kojima se počelo eksperimentirati s novim načinima proživljavanja vlastitih želja. U određenom su smislu bili pravi par iz egzistencijalističke ere. Iako u njihovu slučaju treba govoriti o "provincijskom, licemjernom i religiozno usmjerenom egzistencijalizmu", kako to prikladno formuliraju filozofi Alain Badiou i Barbarin Cassin u predgovoru ovim Pismima razmjenjivanim tijekom više od pedeset godina.

Lutalac puti

Od kavanica na Saint-Germain-des-Présu do germanske kolibe silno upada u oči promjena pejzaža i ambijenta, baš kao i duboke nijanse u pozadini. Za razliku od Sartrea, kozmopolitiskog intelektualca, Heidegger se tako nikada neće posve riješiti određene krivnje u odnosu na Elfridu. Ako redovito sam sebi ponavlja da je sretan što su se stvari s njome sredile, često je u isto vrijeme "utučen i tužan" zbog svih svojih "grešaka i propusta". "Neprestano zapadam u silnu tugu zbog samoga sebe videći kako ti ova obnemoglost uzrokuje takvu muku", piše on 1952. godine. Zahvalni čin pokajanja čovjeka kojemu je "više od ičega" bilo važno da ne mora podnositi "sav užas nesloge"? I u ovom području možda se filozof donekle pokazuje kukavicom. Unatoč svemu, pokušava opravdati svoje veze i u tome se poziva na Erosa. "Lepet krila toga boga dotakne me svaki put kad u mišljenju načinim bitan korak i odvažim se na samotne staze." Opisuje sebe kao opsjednuta demonima dionizijskoga i spoznaje, što u najintenzivnijim trenucima njegova rada postaju jedno.

U mnogo navrata Heidegger potiče suprugu Elfridu na uspostavljanje svojevrsnoga 'izbornog afiniteta' s njegovim ljubavnicama, baš kao što od ljubavnica zahtijeva da poštuju bitnu trajnost njegove supruge